

דיני מוקצה (שיעור 2)**מוקצה מחמת גופו – ייחוד המוקצה לשימוש**

יחידה מספר 38

ביחידה הקודמת למדנו על סוגי המוקצה וטעמי האיסור. ביחידות הבאות נלמד על מוקצה מחמת גופו. ביחידה הקודמת למדנו הגדרה בסיסית וראשונית למוקצה מחמת גופו. מוקצה מחמת גופו הוא כל חפץ שאינו מוכן לשימוש האדם. ביחידות הקרובות נרחיב ונחדד את ההגדרה ואת הכלול בה. דוגמא פשוטה למוקצה מחמת גופו היא אבנים בחצר. אמנם האבנים הללו בהחלט יכולות להיות שימושיות בשבת – ניתן לפצח בעזרתם אגוזים, או להשתמש בהן לקיבוע פתיחת הדלת, וכדו'. האם יש צורך לייעד את האבן לשימוש בכדי להוציא אותה מכלל מוקצה ולהכניס אותה לכלל כלים? ביחידה זו נברר היכן עובר הגבול בין היות החפץ לא מוכן לשימוש, וממילא מוקצה, להיותו מוכן ומותר לשימוש.

מוקצה מחמת גופו – מה שאינו אוכל ואינו כלי

הקהילות מבחין בין סוגי המוקצה. תוך כדי הדברים הוא מנסח הגדרה בסיסית וברורה למוקצה מחמת גופו:

קהלות יעקב מסכת ביצה סימן ד

אבל יש עוד עניין מוקצה – הא דעצים ואבנים הוי מוקצה, לפי שאינו לא אוכל ולא כלי. והתם לאו הטעם שאינו מוכן אסור, ועוד, שבעצים ואבנים הוי מוקצה אפילו כשמייחדו בפירוש לאותו שבת, אלא אם כן ייחדו לתשמיש תדיר, דאז חל עליו שם כלי אלא הוא סוג מוקצה אחר, כיוון שאינו לא כלי ולא אוכל הוי מוקצה

ההגדרה הכללית של מוקצה מחמת גופו הוא כל דבר שאינו כלי ואינו אוכל.

ביחידות הקרובות נברר מהו "כלי" ומה אינו "כלי" לעניין זה, ולאחריהם נעסוק בהגדרת "אוכל" לעניין מוקצה.

ביחידה זו נברר את ההגדרה הבסיסית של כלי, ומה נחשב כלי שהוכן לשימוש. ביחידה הבאה נעסוק בשאלה אם כלי שנשבר איבד את הגדרתו ההלכתית ככלי, וחזר להיות מוקצה.

מוקצה מחמת גופו – מה שאין עליו תורת כלי**תלמוד בבלי מסכת שבת דף מו עמוד א**

אמר רב יהודה: שרגא דמשחא - שרי לטלטולה, דנפטא - אסור לטלטולה. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: דנפטא נמי שרי לטלטולה. (דהואיל וחזי לכסות ביה מנא). רב אויא איקלע לבי רבא, הוה מאיסן בי כרעיה בטינא, אתיבי אפוריא קמיה דרבא. איקפד רבא, בעא לצעוריה. אמר ליה: מאי טעמא רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו שרגא דנפטא נמי שרי לטלטוליה? אמר ליה: הואיל וחזיא לכסויי בה מנא. - אלא מעתה כל צרורות שבחצר מטלטלין, הואיל וחזיא לכסויי בהו מנא! - אמר ליה: הא - איכא תורת כלי עליה, הני - ליכא תורת כלי עליה

רש"י מסכת שבת דף מו עמוד א

שרגא דמשחא - שדלק נר של שמן.
שרי לטלטולה - אחר שכבה, כרי שמעון דלא מאיס.
אבל בנפטא - דמסרת, אפילו ר' שמעון מודה דלא חזי אלא למלאכתו.
איקפד רבא - משום טינוף המטה.
בעא לצעוריה - בשאלות.

חברותא שבת דף מו עמוד א

אמר רב יהודה: שרגא דמשחא נר של שמן לאחר שכבה - שרי לטלטולה, שאינו מאוס. והלכה כרבי שמעון. אבל נר דנפטא, של נפט - אסור לטלטולה אפילו לרבי שמעון, לפי שהוא מאוס ואינו ראוי לכלום חוץ מאשר להדליק בו. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: שרגא דנפטא נמי שרי לטלטולה. הואיל וראוי לשימוש - לכסות בו כלי. רב אויא איקלע לבי רבא. הוה מאיסן בי כרעיה היו מאוסות רגליו בטינא, בבוץ, אתיבי אפוריא התיישב על המיטה קמיה דרבא. איקפד רבא על שטינף את המטה, בעא לצעוריה, בכך שיבך אותו בדבר הלכה. אמר ליה רבא לרב אויא: מאי טעמא רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: שרגא דנפטא נמי שרי לטלטוליה? אמר ליה: הואיל וחזיא לכסויי בה מנא, שראוי לכסות בו כלי. אמר ליה רבא: אלא מעתה, כל צרורות של אבנים שבחצר נמי מטלטלין, הואיל וחזיא לכסויי בהו מנא!! אמר ליה: הא, לשרגא דנפטא - איכא תורת כלי עליה. אבל הני צרורות שבחצר - ליכא תורת כלי עליה.

תחילת הסוגיה עוסקת במוקצה מחמת מיאוס, ומסקנתה שלפי רבי שמעון, שהלכה כמותו, אין מוקצה מחמת מיאוס כלל.

❖ הרחבות – מוקצה מחמת מיאוס ביום טוב

רב אויא מסביר שמותר להשתמש בנר כבוי לצורך דברים שמותר לעשותם בשבת, מכיוון שהוא כלי, אך באבנים אסור, מכיוון שאין עליהם תורת כלי.

מהו כלי? ניתן להגדיר כלי ככל דבר שאדם מסוגל למצוא עבורו שימוש. אך הגדרה זו בעצם כוללת כל דבר. כל אבן ועץ יכולים לשמש כמשקולת, או לשלל שימושים אחרים. מגמרא זו עולה שמותר להשתמש רק בדברים שיש עליהם "תורת כלי". כלומר – שכבר הוכנו לשימוש האדם. בהמשך השיעור נגדיר מהי ההכנה הדרושה בכדי שחפץ סתמי ייחשב כלי.

מכיוון שהתורה מתירה את הבישול ביום טוב, בהכרח מותר לטלטל דברים הדרושים לצורך הבישול. לדוגמא – גזירי עצים (בקעת, בלשון חז"ל) המיועדים להסקה. אמנם מותר לטלטלם לצורך הבישול ביום טוב, אך חז"ל אסרו לטלטלם לשימוש אחר. הסוגיה הבאה דנה בגזירה זו:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכד עמוד א

הא דתנן: אין סומכין את הקדירה בבקעת, וכן בדלת. והא בקעת דביום טוב - דבר שמלאכתו להיתר הוא, אלמא: דבר שמלאכתו להיתר, בין לצורך גופו בין לצורך מקומו אסור! - התם מאי טעמא - כיון דבשבת דבר שמלאכתו לאיסור הוא, גזירה יום טוב אטו שבת. וכי תימא שבת גופיה תישתרי, דהא דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו שרי! - הני מילי - היכא דאיכא תורת כלי עליו, היכא דליכא תורת כלי עליו - לא

רש"י מסכת שבת דף קכד עמוד א

וכן בדלת - אוקימנא במסכת ביצה: וכן הדלת אין סומכין בבקעת, וביום טוב קיימי. והא בקעת ביום טוב מלאכתה להיתר היא - דלהסקה חזי וקיימא, וקאסר לטלטלה לצורך גופו למלאכה אחרת, וכל שכן לצורך מקומה. ומשני התם - טעמא כיון דבשבת אסור דהא בקעת בשבת מלאכתה לאיסור היא, ביום טוב נמי אסור, גזירה יום טוב אטו שבת.

חברותא שבת דף קכד עמוד א

הא דתנן במסכת ביצה, אין סומכין ביום טוב את הקדירה בבקעת בגזר עץ, וכן בדלת אין סומכין אותה בבקעת. והא בקעת, דביום טוב עומדת היא להסקה, והוי דבר שמלאכתו להיתר הוא ומכל מקום אסרה המשנה לטלטלה לצורך גופה. אלמא דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופו וכל שכן בין לצורך מקומו אסור, וקשיא בין על רבה ובין על רבא. ומשנינן: התם היינו טעמא, כיון דבשבת הבקעת דבר שמלאכתו לאיסור הוא ואסור לטלטלה, גזירה גזרינן יום טוב, אטו שבת. וכי תימא, שבת גופיה תישתרי לטלטל את הבקעת, דהא דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו שרי לרבא? ומשנינן: הני מילי דשרינן לטלטל לצורך גופו היכא דאיכא תורת כלי עליו, אבל היכא דליכא תורת כלי עליו וכגון בקעת שאין עליה תורת כלי, לא התירו לטלטלה לצורך גופו אלא רק לצורך הסקה.

הגמרא מחדדת שאיסור טלטול גזירי העצים בשבת אינו מחמת שהעצים נועדו להסקה, האסורה בשבת, אלא מפני שהם אינם כלי כלל וכלל. כפי שלמדנו בשיעור הקודם (ועוד נרחיב רבות על כך בשיעורים בהמשך) מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש מותר (לדוגמא – לחסום את הדלת). אך מוקצה מחמת גופו אסור לטלטל כלל.

רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה ו

וכל שאינו כלי, כגון אבנים ומעות וקנים וקורות וכיוצא בהן, אסור לטלטלן. אבן גדולה או קורה גדולה, אף על פי שהיא ניטלת בעשרה בני אדם, אם יש תורת כלי עליה מטלטלים אותה ... וכן העפר והחול והמת אין מזיזין אותן ממקומו

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ז

...דבר שאין בו שייכות כלי כגון צרורות או אבנים אף על פי שראויים לכסות בהם כלי, אסור לטלטלם הגה: וכל דבר שאינו כלי כלל. אסור לטלטלו אפילו לצורך גופו. כ"ש לצורך מקומו.

איך הופכים מוקצה לכלי?

בגמרא האחרונה שהובאה (שבת קכד ע"א) נאמר שאסור להשתמש בעצים שנועדו להסקה כדי להחזיק את הדלת במקומה. אך אם אדם רוצה לקבע את הדלת, מה עליו לעשות? לכאורה ניתן להעלות שלוש אפשרויות:

- א. עליו לבצע שינוי בעץ עצמו, כדי שיהיה ברור שאין זה אותו גזיר עץ סתמי שנועד להסקה, אלא מעתה הוא גזיר עץ שנועד לחסימת הדלת.
- ב. אין צורך לשנות את העץ עצמו. מספיק להשתמש בו לצורך זה לפני שבת, ומעת שהשתמש בו כך הוא מעצור לדלת, ולא גזיר עץ להסקה.
- ג. אין צורך להשתמש בעץ. אם מדובר באבן סתמית, לא הוגדר לה שימוש, ואם מדובר בעצים שקצץ לצורך הסקה, הרי שהוא לא מיועד לשימוש של האדם. לפיכך, דיו שיחליט לפני שבת על ייעודו החדש של החפץ.

בסוגיה הבאה מובאות דוגמאות למציאות מעין זו. תוך כדי לימוד הגמרא, תנו דעתכם – מה הגמרא דרשה שיעשה בכדי להוציא את החפצים השונים מהגדרתם כמוקצים ואסורים בשימוש וטלטול (בכדי להקל על הלומד בלימוד הגמרא הארוכה, חילקנו אותה לדוגמאות והבאנו את הפירושים מיד אחרי כל דוגמא?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מט עמוד ב

דוגמא ראשונה:

בגיזי צמר ואין מטלטלין. אמר רבא: לא שנו אלא שלא טמן בהן, אבל טמן בהן - מטלטלין אותן. איתיביה ההוא מרבנן בר יומיה לרבא: טומנין בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן, כיצד הוא עושה? נוטל את הכיסוי והן נופלות! - אלא, אי איתמר הכי איתמר, אמר רבא: לא שנו אלא שלא יחדן להטמנה, אבל יחדן להטמנה - מטלטלין אותן. איתמר נמי, כי אתא רבין אמר רבי יעקב אמר רב אסי בן שאול אמר רבי: לא שנו אלא שלא יחדן להטמנה, אבל יחדן להטמנה - מטלטלין אותן. רבינא אומר: בשל הפתק שנו. תניא נמי הכי: גיזי צמר של הפתק - אין מטלטלין אותן, ואם התקינן בעל הבית להשתמש בהן - מטלטלין אותן.

רש"י

אבל טמן בהן מטלטלין אותן - קא סלקא דעתך השתא דמילי מילי קתני מתניתין ולא אהנד דטמן בהן קאי. ההוא מרבנן בר יומיה - אותו היום בא לבית מדרשו תחלה. נוטל את הכיסוי - אלמא: בהנד דטמן, נמי קאסר לטלטולי אלא על ידי כיסוי. יחדן להטמנה - לעולם.

רבינא אומר - לעולם כדקאמר רבא, אם טמן בהן - מותר לטלטל, דכמאן דיחדן להכי דמו, ורבא לאו אמתניתין קאי, דמתניתין בגיזין של הפתק דודאי עתיד להחזירן משם, ולא יחדן לכך. הפתק - מערכה גדולה, שעורכין ומושיבין להקצותן לסחורה שקורין ט"ש + שמשמעו ערימה + בין של בגדים, בין של צמר, בין של חגבים ובשר מלוח.

תברותא

שנינו במתניתין: טומנין בגיזי צמר, ואין מטלטלין אותן. אמר רבא: לא שנו דאסור לטלטלן, אלא כשלא טמן בהם. לפי שעדיין הם מוקצים למלאכתן. אבל אם טמן בהם - שוב אין הם עומדים למלאכתן, ומטלטלין אותן. איתיביה ההוא מרבנן בר יומיה [שהיה אז יומו הראשון בבית המדרש] לרבא: והא תנן: טומנין בגיזי צמר, ואין מטלטלין אותן. כיצד הוא עושה? נוטל את הכיסוי, והן נופלות. ומוכח להדיא שאפילו טמן בהן אין היתר לטלטלם אלא באמצעות ניעור הכיסוי. ומשנינן: אלא אי אתמר, הכי אתמר: אמר רבא: לא שנו שאין מטלטלין גיזי צמר, אלא כשלא יחדן להטמנה בקביעות. ואף שטמן בהם השתא, עדיין הם עומדים למלאכתן. אבל אם יחדן להטמנה בקביעות - מטלטלין אותן, משום שכבר אינם עומדים עוד למלאכתן. איתמר נמי: כי אתא רבין, אמר משמיה דרב יעקב, אמר רב אסי בן שאול אמר רבי: לא שנו במתניתין "אין מטלטלין אותן", אלא כשלא יחדן להטמנה. אבל יחדן להטמנה, מטלטלין אותן. רבינא אומר: לעולם כדאמרין מעיקרא, שאם טמן בהן מותר לטלטלן. ואף אם לא יחדן לעולם להטמנה תו לא חשיבי כמוקצים למלאכתן. והא דתנן הכא דאף כשטמן בהם אסור לטלטלן - בגיזי צמר של הפתק, מערכה גדולה של סחורה, שנו כן. דבכהאי גוונא אינו מבטלן ממלאכתן בכך שטמן בהם. תניא נמי הכי: גיזי צמר של הפתק - אין מטלטלין אותן. ואם התקינן בעל הבית להשתמש בהן - מטלטלין אותן.

דוגמא שנייה:

תנא רבה בר בר חנה קמיה דרב: חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לשיבה - צריך לקשר, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין צריך לקשר. הוא תני לה והוא אמר לה: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. איתמר, רב אמר: קושר, ושמואל אומר: חושב, ורב אסי אומר: יושב, אף על פי שלא קישר ואף על פי שלא חישב. בשלמא רב - הוא דאמר כתנא קמא ושמואל נמי - הוא דאמר כרבן שמעון בן גמליאל, אלא רב אסי - דאמר כמאן? - הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: יוצאין בפקורין וביציפא בזמן שצבען (בשמן) וכרכן במשיחה, לא צבען (בשמן) ולא כרכן במשיחה - אין יוצאין בהם, ואם יצא בהם שעה אחת, מבעוד יום, אף על פי שלא צבע ולא כרכן במשיחה - מותר לצאת בהן...

רש"י

חריות - ענפים קשים כעץ, משהוקשו שדראות של לולבין ונפלו עלין שלהן קרי להן חריות. שגדרן - כל (לקיטת) [קציצת] תמרים קרי גדירה. צריך לקשר - לקשרם יחד מבעוד יום, להוכיח שלישיבה עומדים, ואם לא קשרם יחד - אסור לטלטלן למחר, דלא הוי יחוד במחשבה. ורב אסי אמר ישב - עליהן מבעוד יום. ואף על פי שלא חישב - עליהן לישוב למחר - גלי דעתיה דלישיבה קיימי. פקורין - פשתן סרוק שנותנין על המכה. בצפיא - צמר מנופץ הניתן על המכה. בזמן שצבען בשמן - גלי דעתיה דלמכה קיימי, להניחן עליה בשבת, דלאו לרפואה נינהו, אלא שלא ישרטו מלבושי את מכתו, והוה ליה כמלבוש דעלמא, אבל לא צבען בשמן, דלאו מלבוש נינהו - הוה ליה משאוי, ואין יוצאין בו לרשות הרבים. ואם יצא בהן כו' - היינו כרב אסי, דאמר: ישב אף על פי שלא קשר ולא חישב.

חברותא

תנא רבה בר בר חנה קמיה דרב: חריות, השדראות של ענפי עץ דקל, שגדרן, קצצן כדי שישמשו לו לעצים [כגון עבור הסקה או עבור עשיית כלים]. ואחר כך נמלך עליהן להשתמש בהן להשתמש בהן עבור ישיבה עליהן - צריך לקשר אותם יחד בערב שבת מבעוד יום לאגודה עבה הראויה לישיבה, כדי להתירם בטלטול בשבת. כי צריך מעשה המוכיח שהן עומדות לישיבה ולא למלאכה. ובלאו הכי אסור לטלטלן בשבת, משום דעדיין מוקצים הם למלאכה. ולא סגי ביחוד במחשבה. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין צריך לקשר, אלא על ידי יחוד במחשבה גרידא הם עומדים לישיבה ולא למלאכת עצים. הוא, רבה בר בר חנה, תני לה לברייתא זו, והוא גם אמר לה: הלכה כרבי שמעון בן גמליאל, ואין צריך לקשר. איתמר: רב אמר: חריות של דקל שגדרן לעצים, אם רוצה להתירן בטלטול בשבת, הרי הוא קושר אותן מבעוד יום. דאית ליה כחכמים שדוקא במעשה הן נעשות מיוחדות לישיבה. ושמאל אמר: אין צריך לקושרן, אלא סגי במה שהוא חושב עליהן מבעוד יום לישיבה. דאית ליה כרבי שמעון בן גמליאל, דסגי במחשבה. ורב אסי אמר: יושב הוא עליהן מבעוד יום. ובכך הן ניתרות בטלטול בשבת, אף על פי שלא קישר אותן, ואף על פי שלא חישב עליהן לישיבה. והוינן בה: בשלמא רב - הוא דאמר כתנא קמא, שיחוד דמחשבה לא מהני אלא בעינן מעשה קשירה. ובשלמא שמאל נמי - הוא דאמר כרבי שמעון בן גמליאל, דסגי במחשבה. אלא רב אסי דאמר לא בעינן אפילו מחשבה אלא די בשיבה עליהן גרידא מבלי לייחדן לישיבה - דאמר כמאן? ומשינן: הוא, רב אסי, דאמר, אית ליה כי האי תנא: דתניא: יוצאין בשבת לרשות הרבים בפקורין [פשתן סרוק שניתן על המכה] ובציפא [צמר מנופץ הניתן על המכה], בזמן שצבען בשמן וכרכן קשרן במשיחה. שבכך גלי דעתיה שעשויות הן בכדי שלא ישרטו בגדיו את מכתו, והוה להו כמלבוש דעלמא. וכל שמוציא בדרך לבישה, אין בו משום מוציא מרשות לרשות. אבל אם לא צבען לפקורין ולציפא בשמן, ולא כרכן במשיחה - אין יוצאין בהן לרשות הרבים. כי מאחר ולא גלי דעתיה דלמכה הן עשויות, לאו מלבוש נינהו, והוה להו משאוי בעלמא, דאסור בהוצאה מרשות לרשות. ואם יצא בהן, בפקורין ובציפא כשהם נתונים על מכתו, שעה אחת מערב שבת מבעוד יום, הרי אף על פי שלא צבע אותם ולא כרכן במשיחה, מותר לצאת בהן בשבת [ולאו דוקא אם יצא בהן, אלא אף אם ישב בהן בביתו מבעוד יום]. והיינו כרב אסי, שאף בלא מעשה ואף בלא יחוד במחשבה הרי הם מתייחדים לצורך זה על ידי שמשמש בהן לכך.

דוגמא שלישית:

אמר רב יהודה: מכניס אדם מלא קופתו עפר, ועושה בה כל צרכו. דרש מר זוטרא משמיה דמר זוטרא רבה: והוא שיחד לו קרן זוית. אמרו רבנן קמיה דרב פפא: כמאן - כרבן שמעון בן גמליאל, דאי כרבנן - האמרי: בעינן מעשה! - אמר להו רב פפא: אפילו תימא רבנן, עד כאן לא קאמרי רבנן דבעינן מעשה - אלא מידי דבר עבידא ביה מעשה, אבל מידי דלא בר מעיבדא ביה מעשה - לא

רש"י

מכניס מלא קופתו עפר - לכסות בו צואה ורוק, ומערה העפר בביתו לארץ, ונטולו תמיד לכל צרכו. והוא שיחד לו קרן זוית - דהוי כמוכן ועומד לכך, אבל נתנו באמצע ביתו למדרס רגלים - הרי הוא בטל לגבי קרקעית הבית, ומוקצה ואסור. כרבן שמעון - דשרי במחשבה בעלמא, שאין מעשה מוכיח שעומד לעשות צרכו. דבר מעביד מעשה - שבו מעשה הוא, שיכול לעשות בו מעשה הוכחה.

חברותא

אמר רב יהודה: מכניס אדם בערב שבת מבעוד יום מלא קופתו עפר, ומערה את העפר לקרקע ביתו, ועושה בו בעפר, בשבת, כל צרכו. דרש מר זוטרא משמיה דמר זוטרא רבה: והוא דוקא כשיחד לו לעפר קרן זוית! דבהכי חשיב העפר כמוכן ועומד לכל צרכו. אבל אם נתנו באמצע ביתו, בשביל שישמש למדרס הרגליים, הרי הוא בטל לגבי קרקעית הבית, ואסור משום מוקצה. אמרו רבנן קמיה דרב פפא: כמאן אית ליה רב יהודה דמתיר את העפר שהכניסו מבעוד יום? - כרבן שמעון בן גמליאל, דסגי לליה ביחוד במחשבה. דאי כרבנן, האמרי דבעינן מעשה המוכיח שעומד העפר לעשות בו צרכו. אמר להו רב פפא: אפילו תימא כרבנן, נמי אתי שפיר הא דרב יהודה. דעד כאן לא קאמרי רבנן דבעינן מעשה, אלא במידי דהוא בר עבידא ביה מעשה, וכגון חריות של דקל שאפשר לעשות בהן מעשה קשירה. אבל במידי דלא בר מעיבדא ביה מעשה, כעפר, לא בעינן מעשה, אלא סגי ביחוד במחשבה

הדוגמא הראשונה היא גיזי צמר. מדובר על צמר שעדיין לא נעשה ממנו בגד, ולכן אינו כלי, והוא מוקצה. רבא אומר ששימוש בגיזי הצמר לפני השבת מוציא אותם מהגדרתם כגיזי צמר המיועדים לביגוד, הם כבר מוכנים לשימוש אחר (הטמנה), ולכן כבר אינם מוקצים. שיטה זו נסתרת מהמשנה, האומרת שאם טמן בגיזי צמר לפני שבת, מותר להסירן רק בעקיפין. לכן אומר רבא שאין זה מספיק להשתמש בהם להטמנה. יש צורך לייחד אותם לכך. רבינא אומר שבגיזי צמר רגילים דיו

שהשתמש בהם חד פעמית, אך בגיזי צמר המיועדים לסחורה צריך להקצות אותם כגיזי צמר להטמנה באופן קבוע.

מתברר מהגמרא שמצד אחד, כאמור, אמנם מבחינה מסוימת השימוש משמעותי יותר מהכוונה. מצד שני, ייחוד חפץ לשימוש מסוים לטווח ארוך עשוי להשפיע על הגדרתו באופן משמעותי יותר מאשר שימוש חד-פעמי שהזדמן. את הציר והיחס ביניהם נגדיר בצורה משמעותית יותר בהמשך.

הדוגמא השנייה שמביאה הגמרא עוסקת בחריות דקל שנועדו להסקה, ועתה רוצים להשתמש בהם כספסל. רבה בר בר חנה מציג מחלוקת תנאים אם יש צורך לקשור אותם לפני שבת באופן שמכין ומייעד אותם לשיבה.

האמוראים חלקו בשלושת האפשרויות שהצגנו – רב אמר שיש צורך לבצע פעולה בחפץ, שמאל אמר שצריך לחשוב על ייעודן החדש, ורב אסי אמר שגם אם לא חשב על השימוש, ולא עשה מעשה המכין אותו לשימוש, אם השתמש בהם לצורך זה לפני שבת – הם כבר לא מוגדרים כמוקצה.

הגמרא מביאה תנא הסובר כרב אסי. מיני צמר ופשתן שעדיין לא הוכנו לשמש כבדים, שאדם רוצה לשים על מכתו. מותר לשים אותם אם עשה אחד מהשניים – או שהכין אותם במעשיו, או שהשתמש בהם כך לפני שבת. מכאן נמצאנו למדים שגם אם לא הכין את החפץ לשימוש, ולא חשב להשתמש בו כך לטווח הארוך, אם השתמש בחפץ לצורך זה באקראי הוא כבר לא ייחשב מוקצה.

הדוגמא השלישית היא עפר. רב יהודה אומר שהכנסת העפר לביתו מקצה את העפר לשימוש בשבת. מר זוטרא דורש שהעפר יונח במיקום מוגדר (צריך לזכור שבימיהם העפר היה קרקע הבית, כך שלהכנסת עפר הביתה לא הייתה משמעות, אם לא קבע לעפר החדש מיקום מיוחד, בכדי שיובחן מקרקעית הבית). מדבריו עולה שאין צורך להכין את העפר לשימוש, וגם לא להשתמש בעפר בפועל; הכנסתו לבית, וייחוד פינה עבורו, מספיקים בכדי להגדירו כמוכן לשימוש. הגמרא ממשיכה ומבארת שגם התנאים שדרשו שהחפץ יוכן לשימוש, דרשו זאת רק בחפצים שניתן לשפר את הכנתם לשימוש (כגון קשירת חריות הדקל לשיבה). חפץ המוכן לשימוש במצבו הגולמי, ואין דרך לשפר את הכנתו, יצא מכלל מוקצה על ידי ייחודו בעלמא (שימו לב לדברי רש"י על ייחוד קרן הזווית. העפר מוכנס בכדי לכסות דברים בבית. אם ישתמש בעפר החדש לשימוש זה, הרי שהעפר החדש יהפוך שוב לקרקע הבית, וייחודו יהיה מוקצה. ממילא גם האפשרות השלישית – שימוש בחפץ לייעוד הרצוי, אינה קיימת).

דוגמא זו תלווה אותנו בהמשך הדיון. במקרים רבים כולם מודים שאין אפשרות להקצות באופן משמעותי יותר.

דוגמא מקבילה לדוגמא השנייה מובאת בהמשך המסכת:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכה עמוד ב

כי אתא רב דימי אמר רבי חנינא ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רבי חנינא: פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים, ואמר לתלמידיו: צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר, ולא הצריכן רבי למעשה. ורבי יוחנן אמר: הצריכן רבי למעשה. מאי אמר להו? רבי אמי אמר: צאו ולמדום אמר להו. רבי אסי אמר: צאו ושפספוס אמר להו

רש"י מסכת שבת דף קכה עמוד ב

נדבך של אבנים - אבנים סדורות ומוקצות לבנין.
מאי אמר להו - מאי מעשה הצריכן לרי יוחנן.
צאו ולמדום - סדרו אותם והשיבום, כדי שלא נצטרך ליגע בהם למחר, לפי שאין הזמנה במעשה (כל דהו) מועלת לאבן לעשותה כלי, ורי אמי לטעמיה, דאמר לעיל: אין אבן נעשית כלי בהנחה.
למדום - כדאמרינן במועד קטן (יב, א): עושה להם למודים, לסדר נסרים על פי הבור.
ושפספוס - מן הטיט, שיהו נאות לישב, ולמחר תלמדום, דבמעשה כל דהו נעשה כלי.

חברותא שבת דף קכה עמוד ב

כי אתא רב דימי אמר רבי חנינא, ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רבי חנינא: פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים - אבנים מסודרות ועומדות לבנין. ואמר לתלמידיו בערב שבת צאו וחשבו עליהן לצורך ישיבה כדי שנשב עליהן למחר בשבת. ולא הצריכן רבי למעשה לעשות מעשה כדי שיוכלו לשבת למחר עליהן. ורבי יוחנן אמר הצריכן רבי למעשה בערב שבת. ומבארינן: מאי מעשה אמר להו לעשות? רבי אמי אמר: צאו ולמדום וסדרו אותם לשיבה כדי שלמחר לא נצטרך ליגע בהם ולטלטלם, אמר להו. לפי שהזמנה במעשה כל דהו לא מהני לתת להם תורת כלי. והוא הדין באבן שעל פי החבית שאין היא נעשית לכלי בהנחה בעלמא. רבי אסי אמר: צאו ושפספוס מן הטיט שיהיו ראויות לשיבה אמר להו, ולמחר יוכלו לטלטלם. דבמעשה כל דהו סגי לתת להם תורת כלי. והוא הדין באבן שעל פי החבית, בהנחה סגי לתת לה תורת כלי.

המחלוקת המרכזית בגמרא זו היא אם יש צורך במעשה, או שמספיקה מחשבה כדי להכין את האבנים לשימוש. בסוף הסוגיה חלקו רבי אמי ורבי אסי איזה מעשה נדרש.

לסיכום העולה מהגמרות –

מהמשנה העוסקת בגיזי צמר הוכיח רבא שיש צורך לייחד את המוקצה לשימוש, ועצם השימוש בו אינו מספיק. רבינא מחלק בין מה שמקצים משימוש במכוון, לבין מה שעדיין לא הוכן לשימוש. מה שמוקצה מחמת שלא הוכן לשימוש, השימוש מוציא אותו מהיותו מוקצה. מה שמוקצה מחמת שהאדם מקצה אותו משימוש באופן מכוון, יש צורך שיוקצה במכוון לשימוש הרצוי.

מהסוגיה של חריות דקל עלו שלוש אפשרויות – רב – יש לבצע פעולה בחפץ המכינה אותו לשימוש. שמואל – צריך לחשוב ולכוון שהחפץ ישמש באופן הרצוי, רב אסי – דיו שהשתמש בחפץ לפני שבת באופן הרצוי. מהברייתא על שימוש בפקורין על המכה אנו למדים שיש להכין לשימוש המסוים לפני שבת, או להשתמש, גם אם אין כוונתו להשתמש בשימוש זה לטווח הארוך.

מימרת רב יהודה על עפר – במקרה שאין דרך להכין את החפץ לשימוש, מכיוון שהוא מוכן במצבו הגולמי – מספיק להקצותו לשימוש הרצוי לפני שבת (ובדברי רש"י נרמז שבמקרה זה גם אין אפשרות להשתמש בו לייעוד הרצוי). מהמעשה עם אבני הבניין עלתה מחלוקת אם מספיק לתכנן את השימוש מראש, או שיש צורך לבצע פעולת הכנה בחפץ. מחלוקת נוספת שעלתה היא איזו פעולת הכנה דרושה.

בירור דברי רב אסי

לכאורה יש סתירה בין דברי רב אסי בשתי הסוגיות. מצד אחד, במחלוקתו עם רב ושמואל:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נ עמוד א

רב אסי אמר: יושב, אף על פי שלא קישר ואף על פי שלא חישב

כלומר, ישיבה חד פעמית יעילה פחות מהחשיבה על ייעודם לשימוש.

מצד שני, בשחזור המעשה של רבי שאמר לתלמידיו להכין את האבנים לשימוש בשבת:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכה עמוד ב

רבי אסי אמר: צאו ושפספוס אמר להו

רבי אסי דוחה את המסורת שהובאה בשם רבי חנינא, שמספיק לחשוב על האבנים, והצריך מעשה המכין את האבנים.

בעל המאור מסביר שהדיוק בדברי רב אסי אינו נכון:

המאור הקטן מסכת שבת דף מח עמוד ב

רב אסי לטעמיה דאמר צאו ושפספוס אמר להם דאלמא במעשה כל דהו סגיא לשוויה מאנא בהכי, ולרב אמי אמר רבי יוחנן ... דמעשה כל דהו לא משוי ליה מאנא, רב אמי לטעמיה דאמר צאו ולמדום אמר להם דאלמא כל כמה דלא עבד מעשה בגוף האבן לא משוי ליה מאנא ... טעמיה דרב אסי דאמר ישב אף על פי שלא קשר ולא חשב דאלמא כיון דישב על החריות מבעו"י עשאן כלי בשיבתו, וכן בפקורין ובציפה שיצא בהן שעה א' מבעו"י ... מ"מ תורת כלי בעיא כר' יוחנן במעשה כל דהו ... א"צ קשור, אבל תקון כל דהו בעי לתורת כלי ... ואל תטעה בדברי רב אסי שנראה כמוסיף על דברי רשב"ג דקאמר ישב אף על פי שלא קשר ושלא חשב והוי יודע שלא אמר רב אסי שתועיל מחשבה בלא ישיבה כר"ש בן גמליאל אלא שהישיבה גדולה מן המחשבה וא"צ עם הישיבה לא מחשבה ולא קשור אבל קשור מועיל לדברי הכל בחריות של דקל וליכא מאן דפליג בהו ואפי' במעשה כל דהו מבעוד יום כגון השפשוף או ישיבה מועיל אליבא דרב אסי משום רבי יוחנן ודלא כרשב"ג דסגי ליה במחשבה בלחוד בחריות של דקל

כלומר, סדר החשיבות של ההכנות הוא כזה – ההכנה המוצלחת ביותר היא שינוי החפץ באופן המכין אותו לשימוש, לאחר מכן השימוש בחפץ כמות שהוא (באופן חד פעמי), והמחשבה היא ההכנה הגרועה ביותר. וכדבריו פסק הרמב"ן.

אך הרשב"א חלק על דבריהם –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף נ עמוד א

ורב אסי אמר יושב אף על פי שלא קשר ואף על פי שלא חישב. מדקאמר ישב ואף על פי שלא חשב מסתברא דמוסיף הוא על דברי שמואל דטפי עדיף חשב ולא ישב מישב ולא חשב

כדברים הללו (אך באופן פחות חד) כתבו בעלי התוספות (ד"ה ואם), הריטב"א ועוד.

כיצד הרשב"א מיישב את הסתירה בין דברי רב אסי בדף נ' ודבריו בדף קכ"ה? בעלי התוספות הציעו שני תירוצים אחרים:

תוספות מסכת שבת דף קכה עמוד ב

הא דקאמר ר' אסי בפרק במה טומנין חריות של דקל ישב אף על פי שלא קשר, התם "רב אשי" גרסינן. אי נמי: ראויין הם לשיבה טפי מאבנים

מדוע בדף קכ"ה הצריך רב אסי הכנה פעילה של האבנים לשיבה, ואילו בדף נ' אמר שניתן להשתמש בחריות אם ישב או חשב? אפשרות אחת היא שבאמת מדובר על שני אמוראים שונים (עם שם דומה). אפשרות שניה היא שהחריות מוכנות יותר לשיבה, ומה שפחות מוכן לשיבה דורש יותר הכנה. אם כך, לפי בעל המאור והרמב"ן המדרג הוא – מחשבה > שימוש חד פעמי > מעשה המכין את החפץ לשימוש לפי הרשב"א ובעלי התוספות המדרג הוא – שימוש חד פעמי > מחשבה > מעשה המכין את החפץ לשימוש

בעל המאור פסק הלכה כרב אסי:

המאור הקטן מסכת שבת דף מח עמוד ב

מסתברא דהלכתא כרב אסי

המשמעות לפי שיטתו היא שמחשבת שימוש אינה מספיקה, יש צורך לבצע פעולה המכינה את השימוש. בין בעלי התוספות יש מחלוקת:

תוספות מסכת שבת דף נ עמוד א

ורב אסי אמר ישב אף על פי שלא קשר ושלא חישב - רבינו שמשון הזקן פסק כרב אסי מדקאמר בסמוך רב אשי שהוא בתראה מתניי נמי דיקא ור"ת פוסק כרב

ר"ש הזקן ובעלי תוספות נוספים (הרא"ש) פסקו אף הם כרב אסי. אך המשמעות מבחינתם היא שניתן להכין את החפץ על ידי מעשה, מחשבה או שימוש חד פעמי. ר"ת פסק כרב, הסובר שיש צורך לבצע פעולה המכינה את החפץ לשימוש, לכן מחשבה ושימוש חד פעמי אינם מספיקים.

הרמב"ם פסק:

רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה כא

נדבך של אבנים שחשב עליו מבעוד יום – אם למדום – מותר לישוב עליהן למחר, ואם לאו אסור. חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן מערב שבת לשיבה מותר לטלטלן, וכן אם ישב עליהן מבעוד יום מותר לטלטלן

נתחיל מסוף דבריו – הרמב"ם כותב שאם הוא נמלך (חשב) או ישב – הכין אותם לשימוש. כלומר – כדברי התוספות והרשב"א, נגד בעל המאור.

לפסיקה גופה - בסוגיית דף קכ"ה, לגבי נדבך אבנים, הרמב"ם פסק כרבי אמי. בסוגיית דף נ', לגבי חריות של דקל, פסק הרמב"ם כרב אסי. יש לציין שרבי אמי לא הביע דעה בדף נ', כך שברמה העקרונית אין סתירה בין הפסיקה כרב אסי והפסיקה כרבי אמי. בכל זאת יש לברר – מה מכין חפץ לשימוש – פעולה המכינה את השימוש (כפי שפסק הרמב"ם בראש דבריו), או מחשבה/שימוש חד פעמי (כפי שפסק הרמב"ם בסוף דבריו)? המגיד משנה מסביר שהרמב"ם פסק כתירוץ השני של בעלי התוספות:

מגיד משנה הלכות שבת פרק כה הלכה כא

ניל שדעת רבינו דשאני חריות דאיכא דקיימי לשיבה ואיכא דקיימי לעצים וכאן לא נאסרו אלא מפני מחשבתו שגדרן לעצים. וזהו שהזכיר כן בדוקא ומפני כך מחשבת ישיבה מוציאה מידי מחשבה דלעצים. אבל נדבך של אבנים ליכא דקאי לשיבה ולפיכך צריך מעשה להוכיח שהן לשיבה

כלומר – חפץ שמראש יתכן שמיועד לשימוש הרצוי – דיו שיתכוון מעתה להשתמש בו בשימוש זה. חפץ שבטבעו אינו מיועד לשימוש החדש, יש לבצע בו פעולה שתכשיר אותו לשימוש.

סיכום העולה להלכה לפי הראשונים שלמדנו:

לפי בעל המאור – הלכה כרב אסי, כלומר – יש צורך במעשה – הכנה, או שימוש (אפילו חד פעמי).

ר"ת – הלכה כרב. כלומר – יש צורך לבצע פעולה המכינה את החפץ לשימוש.
 ר"ש, רא"ש – הלכה כרב אסי. כלומר – מחשבה, שימוש או הכנת החפץ לשימוש – כולם מועילים.
 רמב"ם – חפצים שבטבעם לא מיועדים לשימוש החדש – הלכה כרבי אמי (בדומה לרב), שיש צורך לעשות פעולה המכינה אותם לשימוש זה. חפצים שעשויים להיות מיועדים לשימוש החדש – הלכה כרב אסי, ומחשבה או מעשה מספיקים.

להלכה פסקו השולחן-ערוך כרמב"ם, והרמ"א כרא"ש ור"ש:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח

סעיף ב

חריות של דקל שקצצם לשריפה, מוקצים הם ואסור לטלטלם; ישב עליהם מעט מבעוד יום, מותר לישוב עליהם בשבת. וכל שכן אם קשרן לישוב עליהם, או אם חשב עליהם מבעוד יום לישוב עליהם, אפילו בחול.

סעיף כא

אבל נדבך של אבנים, אף על פי שחשב עליו מבעוד יום, אסור לישוב עליהם אלא אם כן למדום הגה: וי"א דדין אבנים כדין חריות, וכן עיקר.

נזכיר שוב את המקרה של קופת העפר אודותיו למדנו בגמרא. בלית אפשרות להכין את המוקצה יותר, כולם מודים שעצם ההקצאה מספיקה, כפי שפסק השו"ע וביאר המג"א –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף לח

מכניס אדם מבעוד יום מלא קופתו עפר ומייחד לו קרן זוית ועושה בו כל צרכיו בשבת, כגון: ליטול ממנו לכסות צואה או רוק וכיוצא בזה; אבל אם לא ייחד לו קרן זוית, בטל אגב עפר הבית ואסור לטלטלו

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף לח

אפילו למאן דאמר בסעיף כ"א דבעי מעשה, הני מילי מידי שיכול לעשות בו מעשה הוכחה שתקנו לכך, אבל עפר לאו בר מיעבד מעשה הוא ושרי

איזה ייחוד דרוש?

הבאנו לעיל את מחלוקת בעל המאור והרמב"ן כנגד בעלי התוספות והרשב"א, שחלקו אם ייחוד עדיף משימוש חד פעמי. לפי הסוברים שמחשבה יותר מועילה משימוש חד פעמי, יש קושי בהבנת הברייתא שהובאה לחזק את דברי רב אסי:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נ עמוד א

תנאי: יוצאין בפקורין ובציפא בזמן שצבען (בשמן) וכרכן במשיחה, לא צבען (בשמן) ולא כרכן במשיחה - אין יוצאין בהם, ואם יצא בהם שעה אחת, מבעוד יום, אף על פי שלא צבע ולא כרכן במשיחה - מותר לצאת בהן

הראיה לדברי רב אסי היא מסוף דברי הברייתא – שימוש חד פעמי מתיר את איסור מוקצה ה'רובץ' על הבדים הללו.

אך הרישא קשה. מדוע שהתנא יצריך צביעה וכריכה – פעולות המכינות את החפץ לשימוש. לכאורה דינו שיחשוב על רצונו להשתמש, ומחשבה זו תספיק (כאמור, לפי הרמב"ן ובעל המאור המחשבה לא מספיקה לפי רב אסי, אלא יש צורך באחת מהפעולות הללו)!

❖ הרחבות – חידושו של רבינו יונה, והאם השו"ע הזכיר את שיטתו?

הראשונים הקשו את הקושיה הזאת:

תוספות מסכת שבת דף נ עמוד א

קשה לר"י – רישא דקתני "יוצאין בהן בזמן שצבען", מאי אריא "צבען", אפילו חישוב נמי, דהא כיון דמתיר יצא אף על פי שלא צבע ולא חישוב, כל שכן חישוב ולא צבע, דלכאורה ישיבה גריעא ממחשבה, וכן נמי יציאה! ותירץ דהאי דקאמר "צבען" – לא לצאת בהן בשבת, אלא כדי לצאת בהן מבעוד יום, ואחר כך נמלך, ואפילו הכי יכול לצאת בהן בשבת

ר"י מסביר שבברייתא מדובר במי שצבע את הצמר כדי להשתמש בו בזמן אחר, ולא בשבת. מכיוון שמחשבתו היא להשתמש שלא בשבת, מחשבה זו לא מועילה ליציאה בשבת, אלא אם כן יעשה פעולה המכינה את החפץ לשימוש.

שתי נקודות משמעותיות עלולות מדברי ר"י:

ראשית – המחשבה הדרושה היא מחשבת שימוש בשבת, לא מחשבת שימוש, כללית. מכיוון שהיתר השימוש מבוסס על מחשבתו בלבד, עליו לכוון להשתמש בחפץ בשבת.

שנית – ר"י אומר שמחשבתו להשתמש בחפץ ביום ששי אינה מתירה את השימוש בחפץ בשבת. יש לציין שדברי ר"י נאמרו רק על חשיבה. אם בפועל השתמש בחפץ בימות החול, הוציאו מכלל מוקצה, גם אם לא התכוון להשתמש בחפץ בשבת. כפי שהסברנו לעיל, זו משמעות דברי הגמרא "ישב, אף על פי שלא חשב".

מהו הדין אם האדם התכוון להשתמש בחפץ בשבת זו בלבד? יש שתי אפשרויות –

1. כוונת ר"י היא שכוונת השימוש ביום חול לא מועילה לשבת. אך כוונת שימוש לשבת אחת מאפשרת את השימוש בשבתות הבאות.
2. כוונת השימוש בזמן מסוים מועילה רק לאותו הזמן. המשמעות היא שאם התכוון להשתמש בחפץ בשבת זו, מחשבה זו לא תתיר את השימוש בשבתות הבאות (כמובן שאם התכוון להשתמש בחפץ משבת זו והלאה, יהיה מותר להשתמש בחפץ בכל השבתות הבאות).

הרשב"א בתשובותיו התייחס לשאלת הייחוד:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תשנו

עוד נשאל מי שמייחד אבן אחד בחלון בערב שבת לפצוע בו אגוזים אם תועיל לו הכנה? שהרי עפר שאין לו תורת כלי ואם הכניס מלא קופתו עפר עושה בו כל צרכיו. אבן שיחדה לפצוע בה ולהיותה מוכנת לכך משמע דסגי ליה בהכי כיון דלאו בר מיעבד הוא. ואפשר דלגבי אבן נמי בעי שישתמש בו מע"ש לפצוע בה כהיא דפוקרין כי היכי דלהוי בה היכרא בפיקרין וצפה

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תשנז

עוד השיב דדווקא בשיחדה להיות עומדת בכך, ולא שיחדה לאותו שבת בלבד דאין זה יחוד כלום

הרשב"א פסק שהייחוד מועיל רק אם ייחד את הכלי לשימוש זה באופן כללי. אם חשב להשתמש בחפץ בשבת זו באופן חד פעמי, זה אינו מספיק. צריך להשתמש בחפץ לפני שבת כדי להוציאו מהקצאתו. הר"ן קיבל את דברי הרשב"א רק ביחס לחפצים שהשימוש בהם באופן זה הוא חריג (כמו שימוש באבן לכסות חבית). כל עוד מדובר בשימוש מקובל, הקצאה לשימוש בודד תוציא מדי היותו מוקצה:

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כג עמוד א

ולי נראה דאפילו יחוד שבת אחת נמי מהני ... והאבן שעל פי החבית דאסרינן במניח היינו טעמא לפי שאין דרכה של אבן ליחד אותה לכסוי חבית ... אבל בכל מידי דאורחיה בהכי ייחוד דחד יומא מהני וכן פירש רש"י ז"ל – אף על פי שלא חשב לישב עליהן למחר, אלמא, אילו חשב לישב עליהן למחר, אף על פי שלא יחדן לעולם – מהני. ושמעתין נמי מוכחא הכי, דפלוגתייהו דתנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל בחריות של דקל בנמלך עליהן לישבה לצורך מחר בלבד היא, דאילו יחדן לגמרי לא אמר תנא קמא דצריך לקשר!

הר"ן מסביר שהשימוש באבן ככיסוי חבית הוא שימוש חריג, ולכן הקצאת האבן במחשבתו לא תועיל אם אין כוונתו להשתמש באבן מכאן ולהבא באופן קבוע. אך כל חפץ שהשימוש בו למטרה הרצויה אינו חריג, אין צורך להקצותו לשימוש זה בעתיד, באופן קבוע.

דברי הר"ן הללו דומים לדברי הרמב"ם שלמדנו לעיל. הרמב"ם כתב שמחשבה מועילה לחפצים שסביר להשתמש בהם לשימוש הרצוי. אם רצונו להשתמש בהם לשימוש חריג, יש צורך במעשה, ומחשבה אינה מספיקה. הר"ן פסק שמחשבה מועילה, אך קיבל את ההבחנה בין חפצים שהשימוש בהם למטרה זו הוא שכח, לבין חפצים שהשימוש בהם באופן שרוצה הוא חריג.

שלוש שיטות עלו בראשונים:

לפי בעלי התוספות – הקצאה לצורך שימוש בשבת הזאת מועילה לשבת זו, אך לא לשבתות אחרות (וכן אם הקצה לשימוש ביום ששי או ראשון לא מועיל לשימוש בשבת).
לפי הרשב"א ייחוד לשבת זו לא מועיל. רק ייחוד קבוע מועיל.

לפי הר"ן ניתן לייחד את החפץ לשימוש הרגיל לחפץ זה באופן חד פעמי. לשימוש שאינו סטנדרטי יש צורך בייחוד קבוע.
השולחן ערוך פסק כדברי הר"ן, בהמשך הביא את דברי הרשב"א, ולבסוף הזכיר שלפי בעל המאור והרמב"ן ייחוד לשימוש אינו מספיק בכל מקרה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף כב

אסור לכסות פי חבית באבן או בבקעת, או לסגור בהן את הדלת ... אף על פי שחשב עליה מבעוד יום, אסור, אלא אם כן יחדה לכך לעולם; אבל יחדה לשבת זה בלבד, לא. והני מילי, בדבר שאין דרכה לייחדה לכך, כגון: הני דאמרן; אבל בכל מידי דאורחיה בהכי, כגון: לפצוע בה אגוזים, ביחוד לשבת אחת סגי. ויש מי שאומר דלא שנה. ויש אומרים שצריך שיעשה בה שום מעשה של תיקון מבעוד יום (ועיין לעיל, דבייחוד סגי)

הרמ"א מפנה אותנו בחזרה לסעיף הקודם, בו פסק שבייחוד סגי. נחזור לדבריו שם:

סעיף כא

אבל נדבך של אבנים, אף על פי שחשב עליו מבעוד יום, אסור לישיב עליהם אלא אם כן למדום הגה: וי"א דדין אבנים כדין חריות. וכן עיקר.

הרמ"א לא מסתפק בפסיקה שהייחוד מוציא את האבנים והחריות מכלל מוקצה. הוא גם פוסק שדינם שווה. המג"א (ס"ק מ"ד) אומר שיש לפסוק כדברי הר"ן. הוא ממשיך ומסביר שהמשמעות היא שדין החריות אינו שווה בדיוק לדין האבנים. כאמור, חריות, שהשימוש בהן לישיבה נפוץ, מספיק ייחוד לשבת זו בלבד. אבנים, ששימושם לישיבה פחות נפוץ, יצאו מכלל מוקצה רק אם ייחד אותם לישיבה לעד. רוב פוסקי אשכנז (ראה במשנה ברורה ס"ק צ) פסקו כדבריו.

לגבי שיטת ר"י, יש לציין שלעיל ראינו את פסיקת השו"ע:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף כ

חריות של דקל שקצצם לשריפה, מוקצים הם ואסור לטלטלם; ישב עליהם מעט מבע"י, מותר לישיב עליהם בשבת. וכל שכן אם קשרן לישיב עליהם, או אם חשב עליהם מבעוד יום לישיב עליהם, אפילו בחול.
השו"ע פסק שהמחשבה להתיישב על החריות בימות החול מוציאה אותם מכלל מוקצה, נגד דברי ר"י.

שולחן ערוך הרב סיכם את הפסיקה כרמב"ם וכו"ן:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שח סעיף נ

חריות של דקל יש מהם שמייחדים אותם לישיבה ויש מהם שעומדים לשריפה כשאר עצים ואם קצצם מן הדקל לשריפה הרי הם מוקצה כשאר עצים ואסור לטלטלם שאין תורת כלי עליהם הואיל ועומדים לשריפה. אבל אם נמלך עליהם אח"כ שיהיו עומדים ומיוחדים לישיבה עד עת שיצטרך לפנותם הרי מחשבה זו מוציאה מידי מחשבה הראשונה אם נמלך כן קודם השבת ונעשה עליהם תורת כלי ומותר לטלטלם בשבת לסדרם לישיב עליהם אף על פי שבשעה שנמלך עליהם בחול לישיבה לא היה בדעתו בפירוש גם בשבת אלא נמלך כן על ישיבת החול.

(האם הגר"ז מפשר כאן בין השיטות של ר"י והחולקים עליו? מצד אחד, אין דרישה שתהיה לו מחשבה מפורשת לישיבה בשבת. מצד שני, כוונתו שהם יהיו מיוחדים לישיבה עד שיצטרך לפנותם, זמן שמן הסתם כולל את השבת. או שמא יש כאן הסכמה שיש צורך לייחד אותם "לעולם", אך גרדי "לעולם" יכולים להיות – עד עת שיצטרך לפנותם)

ואפילו אם לא נמלך עליהם שיהיו עומדים ומיוחדים לישיבה אלא שחשב עליהם מבעוד יום לישיב עליהם למחר בשבת בלבד ולמוצאי שבת ישתמש בהם לשריפה מותר לטלטלם ולסדרם לישיב עליהם בשבת זו.

סעיף נא

ואפילו אם לא חשב עליהם כלל לישיבה אלא שאירע מקרה שישיב עליהם מעט קודם השבת מותר לטלטלם בשבת לסדרם ולישיב עליהם והוא הדין לצורך מקומם או לצורך עצמם כדין כלי שמלאכתו להיות לפי שכיון שדרכם של חריות לייחדם ג"כ לישיבה לפיכך כיון שישיב עליהם הוכנו לישיבה על ידי כן ונעשה עליהם תורת כלי.

סעיף נב

אבל שאר עצים וכן נדבך של אבנים אף על פי שישיב עליהם פעמים רבות בחול וגם חשב עליהם שיהיו עומדים לישיבה גם בשבתות עד עת שיצטרך לפנותם מכאן לא ירד עליהם תורת כלי על ידי כך לפי שאין דרכם של שאר עצים ואבנים לייחדם לישיבה מפני שאין נוה לישיב עליהם כמו על החריות לפיכך לא הוכנו לכך ע"י ישיבה או ע"י מחשבה בלבד כל

שלא ייחדם לכך לעולם אלא אם כן עשה בהם מעשה רב להכניסם לישיבה דהיינו שסדרם מבעוד יום כדי שיהיו מוכנים לישיבה עליהם למחר שמעשה גדול כזה מועיל להוריד עליהם תורת כלי אף על פי שאין דרכם לייחד לכך אבל אם שפפם מבעוד יום כדי לישיבה עליהם למחר הרי זה מעשה כל שהוא ואינו מועיל כלום.

וכל זה אינו אלא להתיר לטלטלם בשבת לסדרם לישיבה אבל לישיבה עליהם כן בלי שיגע בהם לסדרם מותר בכל ענין אף על פי שלא ישב עליהם מעולם ולא חשב עליהם שום מחשבה ולא עשה בהם שום מעשה מבעוד יום שכל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול בלבד ואף אם הם מתנענעים תחתיו בישיבתו אין זה נקרא טלטול שטלטול כלאחר יד הוא.

ולטלטלם שלא לצורך ישיבה אלא לצורך מקומם או לצורך אחר אסור בכל ענין שאין מעשה הסידור מועיל אלא לטלטול שלצורך ישיבה שבשביל כך סידרום.

סעיף נג

אסור לטלטל בקעת עץ או אבן לכסות בהם פי החבית או לסגור בהם את הדלת או להכות בהם בברזא לסתום הנקב שבחבית אף אם כבר נשתמש בהם תשמיש זה פעמים רבות בחול וגם חשב עליהם מבעוד יום להשתמש בהם תשמיש זה בשבת אין זה מועיל כלום אלא אם כן ייחדם לכך לעולם שאז ירד עליהם תורת כלי ע"י שנתייחדו לתשמיש זה לעולם אבל מה שייחדם לתשמיש זה לשבת זו בלבד אין זה מוריד עליהם תורת כלי אלא אם כן עשה בהם שום מעשה של תיקון המוכיח שהם מוכנים ועומדים לכך שאז מותר לטלטלם לצורך אותו דבר שהוכנו לו אבל לא לצורך אחר.

במה דברים אמורים בכיסוי פי החבית וסגירת הדלת והכאה בברזא וכיוצא בדברים אלו שאין דרכם של עץ ואבן לייחד אותם לכך אבל אם חשב עליהם להשתמש בהם למחר תשמיש שדרכם לייחד אותם לתשמיש זה כגון שחשב על האבן לפצוע בה אגוזים למחר אף על פי שלא ייחדה לכך אלא לשבת זו בלבד מותר לטלטלה גם לכל צרכיו לפי שכיון שהיא ראויה להתייחד לכך לעולם ודרכה בכך לפיכך די לה בהכנה קלה להכנינה לכך דהיינו במחשבה לשבת זו בלבד או אם נשתמש בה כבר תשמיש זה מבעוד יום אפילו פעם אחת בלבד הוכנה לכך אף על פי שלא חשב עליה לשבת זו.

רבנות

שו"ע סימן ש"ח סעיפים
י"ז, כ"ו, ל"ח
דנ"ט, א ; ש"א, ח

סיכום

במסכת שבת (דף מ"ו ע"א) רב אויא מסביר שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור כדי להשתמש בו לצורך דברים מותרים, אך אסור לטלטל מה שאינו כלי כלל.

בהמשך המסכת (דף קכ"ד ע"א) מבארים שחז"ל גזרו לא לטלטל ביום טוב עצים המיועדים להסקה לצרכים אחרים (למרות שמותר לטלטל אותם לצורך ההסקה), מכיוון שאין עליהם תורת כלי, ובשבת אסור לטלטלם כלל.

עולה השאלה – אם אדם רוצה לשנות את הייעוד של גזיר עץ, לדוגמא, כדי לסמוך בה את הדלת, מה עליו לעשות?

במסכת שבת (דף מ"ט-נ) מובאות דוגמאות רבות לכך. עסקנו במרכזיות שבהן –

מהמשנה העוסקת בגיזי צמר הוכיח רבא שיש צורך לייחד את המוקצה לשימוש, ועצם השימוש בו אינו מספיק. רבינא מחלק בין מה שמקצים משימוש במכוון, לבין מה שעדיין לא הוכן לשימוש. מה שמקצה מחמת שלא הוכן לשימוש, השימוש מוציא אותו מהיותו מוקצה. מה שמקצה מחמת שהאדם מקצה אותו משימוש באופן מכוון, יש צורך שיוקצה במכוון לשימוש הרצוי.

חריות דקל שרוצים לשבת עליהם – האמוראים חלקו – רב – יש לבצע פעולה בחפץ המכנינה אותו לשימוש. שמואל – צריך לחשוב ולכוון שהחפץ ישמש באופן הרצוי, רב אסי – דיו שהשתמש בחפץ לפני שבת באופן הרצוי.

מהברייתא על שימוש בפקורין על המכה אנו למדים שיש להכין לשימוש המסוים לפני שבת, או להשתמש, גם אם אין כוונתו להשתמש בשימוש זה לטווח הארוך.

מימרת רב יהודה על עפר – במקרה שאין דרך להכין את החפץ לשימוש, מכיוון שהוא מוכן במצבו הגולמי – מספיק להקצותו לשימוש הרצוי לפני שבת (ובדברי רש"י נרמז שבמקרה זה גם אין אפשרות להשתמש בו לייעוד הרצוי).

מהמעשה עם אבני הבניין עלתה מחלוקת אם מספיק לתכנן את השימוש מראש, או שיש צורך לבצע פעולת הכנה בחפץ. מחלוקת נוספת שעלתה היא איזו פעולת הכנה דרושה.

ציר העדיפות – מהי ההכנה העדיפה?

הראשונים הצביעו על מחלוקת בין המימרות של רב אסי. בדף נ' עולה שלפי רב אסי מחשבת השימוש בחפץ יעילה יותר משימוש חד פעמי בו. מצד שני, בדף קכ"ה רב אסי דוחה את המסורת שהובאה בשם רבי חנינא, שרבי אמר לתלמידיו לחשוב על הישיבה על האבנים, ולפי רב אסי רבי אמר לתלמידיו לשפשף את האבנים כדי להכינם! בעל המאור כתב שהלשון בדף נ' מטעה. רב אסי דורש מעשה המכין את האבנים – שימוש חד פעמי או מעשה המכין את החפץ. אך מחשבה גרידא אינה מספיקה. כעין דבריו כתב הרמב"ן. לפי בעל המאור והרמב"ן, המדרג הוא –

מחשבה > שימוש חד פעמי > מעשה המכין את החפץ לשימוש

אך בעלי התוספות והרשב"א חולקים על דבריהם. תוספות מציעים שתי אפשרויות ליישב את הסתירה – 1. בסוגיית דף קכ"ה מדובר ברב אסי, לא רב אסי. 2. חריות דקל בהחלט עשויות לשמש לישיבה. לכן מספיקה המחשבה או מעשה חד פעמי. אבנים בטבעם אינם מיועדים לדבר עד שתהיה התערבות אנושית, ועל כן יש לבצע פעולה המכינה אותם לשימוש. מהרמב"ם ניכר שפסק כתירוף השני של תוספות, שכן ביחס לאבנים פסק כרבי אמי, הסובר שגם שפשוף לא מספיק, אלא יש לסדרם לישיבה, ואילו לגבי חריות פסק שדיו שיחשוב על ייעודם החדש. לפי הראשונים הללו, המדרג הוא –

שימוש חד פעמי > מחשבה > מעשה המכין את החפץ לשימוש**להלכה**

כאמור, הרמב"ם פסק כרב אסי לעניין חפץ ששימושו לצורך הרצוי רווח, ועל כן שימוש חד פעמי או כוונה להשתמש מספיקים, ואילו לצורך שימוש חריג פסק כרב אמי, שדרוש מעשה המכין את החפץ לשימוש. כדבריו פסק השו"ע. בעל המאור פסק אף הוא כרב אסי, אך לשיטתו אליבא דרב אסי יש צורך לבצע פעולה – הכנה או שימוש חד פעמי, בכדי שהחפץ יהיה מוכן לשימוש. ר"ת פסק כרב, שדרש מעשה המכין את החפץ לשימוש. ברם, נשוב ונזכיר שבחפצים שאין יכולת להשתמש חד פעמית או לעשות מעשה נוסף המכין אותם, לכו"ע מחשבה מועילה. לכן השו"ע, שפסק את דברי הרמב"ם, פסק גם את המימרא של רב יהודה על קופת העפר. ר"ש והרא"ש פסקו כרב אסי, אך לפי התירוף הראשון של תוספות. הוזה אומר – מחשבת שימוש, מעשה מכין, או שימוש חד פעמי, כולם מספיקים להוציא את החפץ מהיותו מוקצה. וכך פסק הרמ"א.

איזה ייחוד דרוש?

בברייתא נאמר שאם רוצים להשתמש בפקורין או ציפה (בד שאינו מוכן לשימוש) לצורך חבישה, יש לעשות מעשה המכין אותם לשימוש (צביעה או כריכה), או להשתמש בהם כך באופן חד פעמי. בעל המאור הוכיח מכאן שלפי רב אסי שתי האפשרויות הללו מועילות יותר מכוונת שימוש, אחרת מדוע יש צורך לבצע את פעולת ההכנה, דיון שיתכוון להשתמש בהם! ר"י ביאר שמעשי ההכנה נעשים כדי להשתמש בהם בזמן אחר, ולא בשבת. אם כך עולה שאפשרויות ההכנה הן: יוצא שמחשבת שימוש בשבת, שימוש חד פעמי, או מעשה הכנה שמיועד לשימוש לא דווקא בשבת. מתברר מדברי ר"י שמחשבת שימוש לזמן מסוים לא בהכרח תאפשר את הטלטול והשימוש בשבת. אך משמע שאם מתכוון להשתמש בשבת זו, ובשבת זו בלבד – מחשבה זו כן מועילה. הרשב"א בתשובה חולק על כך. הרשב"א פסק שיש צורך לייחד את האבן לשימוש זה לעולם, ואין זה מספיק לייחד לשימוש לשבת זו בלבד. הר"ן הסכים עם דברי הרשב"א רק ביחס לחפצים שהשימוש בהם באופן זה הוא חריג (כמו שימוש באבן לכסות חבית). כל עוד מדובר בשימוש מקובל, ייחוד לשימוש בודד תוציא מדי היותו מוקצה. דברי הר"ן הללו דומים לדברי הרמב"ם שלמדנו לעיל. הרמב"ם כתב שמחשבה מועילה לחפצים שסביר להשתמש בהם לשימוש הרצוי. אם רצונו להשתמש בהם שימוש חריג, יש צורך במעשה, ומחשבה אינה מספיקה. הר"ן פסק שמחשבה מועילה, אך קיבל את ההבחנה בין חפצים שהשימוש בהם למטרה זו שכיח, לבין חפצים שהשימוש בהם באופן שרוצה הוא חריג. השולחן ערוך פסק את דברי הר"ן (והביא את הרשב"א ב"א, ולבסוף את בעל המאור והרמב"ן, הסבורים שייחוד לא מועיל, ב"א נוסף).

בשיעור זה פתחנו את הלימוד בהלכות מוקצה מדיני מוקצה מחמת גופו. למדנו כיצד מקצים מוקצה שאינו כלי לשמש ככלי בשבת, ובכך להתיר ממנו את איסור המוקצה הרובץ עליו. בשיעור הבא נמשיך את דיני מוקצה מחמת גופו. נעסוק בדינם של כלים שנשברו.